

KAZAK DÜNYA GÖRÜŞÜNDE “BAQIT” (MUTLULUK) KAVRAMI

Prof. Dr. Janalık BALTABAEVA*
A.A. BİYZDİKOVA**

ÖZ: Günümüzde dilbilimi alanında kavram yani “net veriler” etrafındaki yorumlamalar yaygınlık kazanmaktadır. Bu kavram, bir halk veya toplum çevresinde olup bitene “kendine özgü bir gözle bakma” veya bundan hareketle millîlik niteliğini taşıyan anlamlar etrafında yoğunlaşmaktadır.

Kaleme aldığımız kavrama konu olan deyimlerimiz “baht, mutluluk” ile ilgilidir. Bahtiyar olma, mutlu olma hemen hemen bütün millet ve topluluklarda farklı anlamlar taşımaktadır. Bir taraftan felsefe, psikoloji gibi bilim dalları ile bir taraftan da toplumbilim, insanbilim, yaş anatomisi gibi çeşitli bilim dalları ile ilgili bulunmaktadır.

Asıl amacımız, bu kelimeyi dilbilim açısından değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kazak, halk kültürü, dünya görüşü, baht, bakıt, talih, talay

The Concept of Happiness in Kazakh Understanding

ABSTRACT: Nowadays the meaning of concept, which is considered as “clear findings/solid figures”, forms the basis of evaluation. The concept of Baqıt in relation to societal understanding with reference to the occurrences, is considered to be self evaluative and national meaning to happiness is also attached The main concept of this study is happiness. The meaning of happiness varies from society to society On the one hand, the concept is linked to scholarships such as philosophy, psychology, as well as sociolinguistics, anthropology, age anatomy as well.

* Abay Adındaki Millî Pedagoji Üni., Almatı/Kazakistan, baltabaeva2hanalik@1aail.ru

** Abay Adındaki Millî Pedagoji Üni. doktora öğrencisi, Almatı/Kazakistan

Key Words: cognitive linguistics, concept, the concept of “happiness”, the Kazakh outlook, happiness

GİRİŞ

Günümüzde Kognitif dilbiliminin temel terimlerinden biri haline gelen “konsept” (kavram) sözü geniş anlamıyla ele alınmaktadır. Çünkü dünyayı kognitif açıdan incelemede mezkûr kavram büyük önem arz etmektedir.

Deyimlerin ortaya çıkışı hakkında birçok dilbilimci görüş beyan etmiştir. Bu alanda ilk çalışma yapanlardan Rus bilim adamı V. A. Maslova, deyim ve onun incelenmesiyle ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Her şeyden önce deyimler dilin kendisinde gizlidir. Ama tam olarak neresinde? Bazı dilbilimciler merkezi konseptleri (kavramları) dilbilgisinde kendisini yansıtacağını öne sürse de bazıları onların kelimelerde görüleceğini kabul ediyorlar” (Maslova 2004: 16).

Rus kognitoloji uzmanı S. G. Vorkaçev: *“Dil kültürü bilimsel metinlerde deyim her şeyden önce kültürel bir kavramdır. Aynı zamanda o, dil kültürün semantik birimidir. O, çift yönlü dil işareti olarak hiçbir şeyle sınırlandırılmayacak şekilde oluşacaktır”* diyerek “kavram”ın iki ayrı unsurunu belirtmiştir (Vorkaçev 2006: 2).

E. Orazaliyeva ise deyimi,

“.. insan şuurunun düşünme birimleri ile psikolojik kaynaklarını ve bilgi ile tecrübenin betimlenmiş göstergelerinden oluşan, algılanmış olguları açıklamaya imkân sağlayan kognitif dil biliminin temel araçlarından biridir”

şeklinde tanımlar (Orazaliyeva 2007: 266).

Bilim adamlarının zikrettikleri görüşlerinden hareketle deyimi, *“Dünyayla ilgili idrak ve görüşlerin geniş çaplı anlam ifade eden karmaşık bir olgu.”* şeklinde tarif etmek mümkündür.

İnsanın kültürel düşünce ufku ne kadar darsa, onun dili, kelime hazînesinin deyimlerle ilgili düzeyi o kadar kıt olur. Deyim, kelimelerin anlamını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda kelime anlamını idrak etmede farklılıklar ile anlaşmazlığı giderir; böylece iletişimi kolaylaştırır; kelime anlamını genişleterek düşünmeyi devam ettirmeye, hayal etmeye ve kelimenin duygusal ruhunu genişletmeye imkân sağlar. Konsept,

insanın kişisel tecrübesi sonucu oluşmaz. İnsanların hepsi aynı derecede millî dilin konseptolojik (kavramsal) düzeyini genişletmeye ve zenginleştirmeye kabiliyetli değildir. Bu yüzden de kavram oluşturmada halk edebiyatının çeşitli alanları (örneğin, atasözleri, deyimler, vecizeler, bilmece ve tekerlemeler vs.) ve bu alanların temsilcileri, şairler ile yazarların etkisi ve katkısı büyüktür.

İnsan kendi bilişsel davranışlarını dünyayı tanımaya yönelik bir geliştirici süreç olarak bilmeli ve ona göre ayarlamalıdır. Çünkü bu davranışlar nesnenin benzerlikleri ile farklılıklarını ayırt etmekle başlar. Bu davranışlar sonucu deyim oluşur.

Deyimi tespit edebilmek için hayatın bazı özellikleri ile maddî değerleri, onların nesnelere münasebeti, fonksiyonlarıyla birlikte onlar üzerinde yapılmış olan millî şuurun tasviri ve değerlendirmesi saptanmalıdır. Deyimle ilgili kavramın oluşabilmesi için bir millet tarafından kullanılmış olması, aynı zamanda o milletin asırlardır süregelen kültürü, medeniyeti, örfü, adetleri, dini ve diliyle doğrudan ilişkili bir şekilde kullanılarak belli bir kültürel seviyeye ulaşması şarttır.

Hayatı Anlamlandırmada İki Anahtar: Bakıt ve Talay

Millî kültürü, dini, örf ve adetleri ve diliyle iç içe kaynaşarak milletin millî varlığını yansıtan bilişsel anlam ifade eden kelimeler d' günümüz Kazakçasında çokça görülmektedir. Bunlardan biri “Baqıt” (mutluluk, baht) kavramıdır. Bu, herhangi bir ulusta mevcut olan evrensel soyut ve karmaşık bir kavramdır. Aynı zamanda “Baqıt” (baht, mutluluk) felsefe ve psikoloji gibi bilim dallarında da önde gelen kavramlardandır.

Kazakların dünya görüşlerinde, millî varlığı ile yaşam tarzlarında ve dünyayı tasvir etmelerinde *mutluluk*, önde gelen kavramlardan biridir. Mutluluk, milletin kavram olarak dünya görüşünü oluşturan önemli kategorilerdendir.

Pek çok filozof, “*Mutluluk, her şeyden önce insanoğlunun nice kez teşebbüs etmesine rağmen bir türlü bulamadığı, dolayısıyla tam olarak bilinmeyen bir bilişsel kavramdır*”, der (Bijanova 2010: 67).

Kazakların hayat anlayışında, hayatın anlamı, belli ölçüde mutluluğun ön şartıdır, aynı zamanda mutlu olmaya çabalama bile hayata belli anlam ve renk katmaktadır. Amaçsız bir biçimde yaşamak insan için gerçek anlamda mutsuzluktur. Aksine insan kendi yaşadığı hayatı derinlikleriyle kavrayabilirse mutluluğun ne olduğunu hissedebilir. Mutluluk kavramı yaratılışın istikrarlı ve değişken donanımı olmasının yanı sıra günlük hayatın da amaç ve yönlerini belirler.

A. Baq/baqt

Kazak Edebi Dili Sözlüğü'nde "Baqt" (Mutluluk) kelimesi şöyle açıklanmıştır: **Baqt** (*Mutluluk, baht*), isim. 1. baht, büyük sevinç, kıvanç. Örnek: *Baqt izdep nesine şarşağaumın, Qasımda jur eken goy ansaganım. O menin ön-samalım, jan-sonarım, Tamsanamın, tilinnen bal soramın! (Bahtımı arayarak boşuna yorulmuşum, Meğer İsteddiğim yanımdaymış! Ey benim cereyanım, canımın arzusu, İmrenirim, dilinden bal emerim!)*. 2. İnsanın, bu hayatın neşesi ve hazmdan tatmin olma durumunu gösteren etik kavram. **Baht** çok anlamlı bir kelimedir. 1) Mutluluk, başına devlet kuşu konma, rızık; 2) sevinç, kıvanç, zevk alma, mutmain olma; 3) İyiliğe, ihsana kavuşma; 4) Hayata ayak uydurma, kemale erme, birey haline gelme. Eski Yunanistanlı filozoflar mutluluğun kuramsal manasını açıklamaya çalışmışlardır (Eflatun, Sokrates, Epikures) (Kazak Edebi Dilinin Sözlüğü 2006: 646).

Kazak Dilinin Açıklamalı Sözlüğü'nde: **Baht** kelimesi "*İnsanın istediğini elde ederek büyük sevinç duyması*" şeklinde açıklanmıştır. Kazakçada **baqt** kelimesi aşağıdaki kelimelerle birlikte kullanılarak deyimler oluşturur: **baqtıka bölendi** (*Bahtına büriündü*) - mutlu oldu, eğlendi, tatmin oldu; **Baqt qusu qondi** (*devlet kuşu kondu*) - bahtına kavuştu, mutlu oldu, iyiliğe mazhar oldu; **Baqt quşağında** (*Bahtın kucacağında*) - düşündüğünü elde ederek veya amacına ulaşarak sevinç yaşama; **Baqt quştı** - istediğine kavuşarak mutlu oldu; **Baqt tamı attı** (*Bahtının şafağı söktü*) - mutlu gün gelip çattı; **Baqtı jandı/açıldı** (*bahtı açıldı*) - kader yüzüne güldü, şansı açıldı; **Baqtına qaray** (*Bahtına göre*) - şansı yaver gitti, şansına göre; **baqtın sınadı** (*Bahtını denedi*): şansını denedi; **Baqtı küydi** (*Bahtı yandı*) - mutsuz duruma düştü, mutsuzlaştı; **Baqtın tüsürdi** (*Bahtını düşürdü*) - Mutluluğunu kaybetti, şansını yitirdi; **Baqtın urladı** (*bahtını çaldı*) - birini mutsuz etti (Kazak Dilinin Düşündürme Sözlüğü 1977: 103).

Ayrıca **Baqt** (baht, mutluluk) kelimesiyle eş anlamlı olarak **baq** (baht), **talay** (talih) kelimeleri de kullanılmaktadır. **Baq** - baht, mutluluk, şans; **bağı? arttı** (*bahtı arttı*) - şan, şöhret sahibi oldu; **bağı açıldı** (*bahtı açıldı*) - mutlu oldu, **bağı jandı** (*bahtı açıldı*) - şansı yaver gitti; **bağı üstem boldı** (*bahtı üstün oldu*) - devlet kuşu kondu, şöhreti arttı; **bağna oray** (*bahtına göre*) - şansı yaver gitti, **baq qondi** (*baht kondu*) - devlet kuşu kondu, mesut oldu; **Baq qusu basına qondi** (*Başına devlet kuşu kondu*) - mutluluğa, bolluğa kavuştu, mutlu oldu; **bağın bazarda sınadı** (*bahtım pazarda denedi*) - şansını denedi; **baq sinastı** (*bahtlarını denedi*) - yarıştı, şanslarını denedi; **bağı kesildi** (*bahtı kesildi*) - şanssız duruma düştü, mutsuz oldu; **bağın bayladı** (*bahtını bağladı*) - Mutlu olmasına engel oldu,

*mutsuz etti; **baq taydı** (bahtı kaydı) - varlığını, mülkünü kaybetti; **baq talastırdı** (bahtını yarıştırdı) - gıpta etti, haset etti kışkırdı; **baqkündes** (hasetçi) – birbirini çekemeyen, gıpta ve hasetle dolu olan (insan) (Kazak Dilinin Düşündürme Sözlüğü 208:100).*

Kazak dilbilimci İ. Kenesbayev’in *Kazakçanın Deyimler Sözlüğü*’nde **Baqıt** (baht) kelimesiyle birlikte kullanılan deyimlerin anlamı **baq** (baht, şans) kelimesiyle de seçenek olarak verilmiştir (Kenesbayev 1977: 87).

Baqıt (baht) kelimesinin Kazakçanın Etimolojik Sözlüğü’nde Arapçadan girmiş alıntı bir kelime olduğu belirtilmiştir. Ayrıca günümüz Kazakçasında bu kelimeyle eş anlamlı olarak kullanılan **talay** (talih, kader) kelimesi de mevcuttur. Adı geçen sözlükte **talay** kelimesinin etimolojisiyle ilgili yapılan açıklama şu şekildedir:

B. Talay

Talay (talih, şans). *Kem be edi mende senen baq pen talay. Tilegenim menin de sol joldağı talayfı bolsın (M. Avezov) [Benim bahtım ve şansım seninkinden eksik miydi? Benim de istediğim, o yolda talihli olasın],* Tuva dilinde **taalay** kelimesi **gök, gök yüzü** anlamı ifade eder. Kazakçadaki “Talayınnan kör” (kaderinden bil/ kaderine küs) ifadesi kanaatimizce eski şamanizmden kalma unsurdur. Eski çağlarda insanoğlu gökyüzünü Tanrı bilerek tapmıştır. Dolayısıyla günümüz Kazakçasında “Quday ursın” (Allah kahretsin) deyimleriyle birlikte aynı anlamda “Kök soqsın” (Gök çarpsın) deyimini de kullanılmaktadır. Dolayısıyla “Bağınnan kör” (Şansından bil), “Mandayınnan kör” (alın yazından bil) deyimleri yerine bazen “Talayınnan kör” (talihinden bil/ talihine küs) deyimini de aynı anlamda kullanılır. Burada “Talayınnan kör” deyimini “gökten bil, Tanrı’dan bil” anlamı ifade eder.

Bu deyim ağız özelliğine de sahiptir. Çünkü bu deyim Kazakçanın tüm ağızlarında kullanılmaz. Doğu Türklerinin dilinde bu söz şamanizmle ilgili olarak kullanılmıştır (İskakov-Syzdikova, vd 1966: 180).

SONUÇ

Sonuç olarak, Kazakça sözlüklerde bulunan **baqıt** (mutluluk) sözü, iyiliğe kavuşma, mesut bir şekilde bolluk içinde yaşama, şan ve şöhret sahibi olma, rızkı bol olma, söz sahibi olma, başarılarla ulaşma vs. iyilikleri, güzel hal ve hasletlere insanoğlunun sahip olması gibi anlamlarla kaydedilmiş ve Kazakların dünya görüşlerinin oluşmasında müşterek bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

İnsanoğlu hayatı boyunca mutlu yaşamasa bile, onun mutlu anları çok olabilir. Hatta olumsuz, küçük şeyler veya anlar, mutluluk olarak ifade edilebilir. Uzun yıllar yaşamış bir ihtiyar da henüz bir başarıya imza atamamış bir genç de kendini mutlu hissedebilir. Hayatta her şeyi elde etme ve başarma yanında elde edememe ve başarısız olma da vardı. Baht kelimesi ve bu kelimenin eş anlamlıları etrafında oluşan ve dile aksederek Kazak hayat görüşü ve anlayışının oluşmasına katkı sağlayan bu kavram, aynı zamanda insanları hayata ve birbirine bağlayan önemli bir husustur.

Sözün kıyası, halk uzun yaşamasını, işinin iyiye doğru gitmesini, şansının yaver gitmesini, gamsız, kedersiz bolluk içinde yaşamayı, ister maddî ister manevî başarılarını, “*baht, mutluluk*” kavramıyla dile getirmeye çalışmıştır. Bu kavram, Kazakların dünya görüşlerinde huzurlu ve bereketli aile, gayret edip çabalama, nesil yetiştirme, güven içinde ve sağlıklı yaşama, mal ve mülkün emniyeti, mutlu yaşamın garantisi olmuştur. Bu nedenle “Baqt” (mutluluk, baht) kelimesiyle birlikte deyim oluşturan çok sayıda kelimeler, milletin örf ve adetleri, dini, dili ve kültürüyle iç içe kaynaşarak, onun dünya görüşü ile düşüncesini ifade etmektedir. Dilimizdeki “baqt” (mutluluk) kavramı Kazakların asırlarca hayat süzgecinden geçerek onları hayata, birbirine ve yaşadıkları coğrafyaya sınıksız bağlayarak evrensel bir anlayışa dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- BİJANOVA M (201), “Alemge Değen Dini Katınas Pen Ruhanılıktı Kalıptastyrudadı Bakıt Metafizikası”, *KR UGA Habarları*, Kogamdık Gılımdar Seriası. N°4, s. 67-71 .
- ISKAKOV A.- SYZDIKOVA, R.- SARIBAEV, Ş. (1966) *Kazak Tilinin Kısqaşa Etimologialık Sözdügi / kurastırgan*. Almatı, Nauka, S.240 *Kazak Adebı Tilinin Sözdügi* (2006), On Bes Tomdık. II tom. A.-B. - A., Arıs., s. 617-649.
- Kazak Tilinin Tusundırme Sözdügi* (2008), (Jalrı Redaksıasın Baskargan T. Januzakov), - A., Dayk -Pres., S.968.
- KENESBAYEV t.(1977), *Kazak Tilinin Frazelogialık Sözdügi*, - A., Gılım, s.712.
- MASLOVA V.A.(2004), *Kognitivnaya Lingvistika - Minsk: Tetra Sist.*, s. 55.
- ORAZALİYEVA E. (2007), *Kognitivik Lingvistika: Kalıptasu Men Damu Gılımı Monografıa - A.*, Arıs, 2007. S. 312.
- VORKAÇEV S.G. (2006), “Lingvokultumaya Konseptologia: Stanovlenie i Perspektivi”, *Voprosı Yastıkoznania*, M.: Nauka, s.20- 36.